

מצילים את מערות גן לאומי בית שערים

שנים – ובה הוא גם ערך את המשנה. רבי יהודה הנשיא ביקש להיקבר בבית שערים וקברו הוכן בה עוד בחייו. החפירות הראשונות באתר נעשו בשנת 1936 וחשפו עדויות מרתקות על עברו היהודי בדמות מערות קבורה מורכבות, מרשימות וייחודיות, ששימשו לקבורת יהודים מרחבי העולם העתיק – מתימן ועד תדמור (סוריה). בחלק מהמערות התגלו עשרות תבליטים של מנורת שבעת הקנים, ועם קום המדינה היא הפכה לסמלה. בקיץ 2015 זכו מערות הקבורה הייחודיות בהכרה בינלאומית ובית שערים הוכרזה אתר מורשת עולמית ברשימת אונסק"ו.

מערות קדומות, עצים צעירים: כיצד נראה מרחב זה באמצע המאה הקודמת ומדוע הוחלט לנטוע בו עצים?

היום קצת קשה להאמין, אך בתקופה העות'מאנית המקום היה קירח מעצים. האזור החל ללבוש ירוק בימי המנדט וראשית הציונות, לא מעט בזכות חשיפת המערות והזיהוי שמקום זה היה עירו ומקום קבורתו של רבי יהודה הנשיא. אך תנופת הנטיעות מעל מערות הקבורה התעצמה עם הקמתו של גן לאומי בית שערים: בשנות

גן לאומי בית שערים הוא אתר היסטורי-ארכיאולוגי בעל חשיבות לאומית ובינלאומית והוא גם מרחב אהוד לטיולים ולשהייה בחיק הטבע. אלא שבשנים האחרונות מתחולל בו תהליך איטי, אך חמור: מערות הקבורה העתיקות בו מתפרקות וקורסות מחדירה של שורשי העצים שניטעו מעליהן באמצע המאה שעברה. לאחר בדיקת כל החלופות ועקב חוות דעת של אנשי מקצוע וחוקרים הוחלט כי הדרך הראויה והבטוחה ביותר להציל את המערות היא כריתה בררנית של העצים ששורשיהם מסכנים אותן. את מבצע ההצלה מלווים אנשי מקצוע ואדריכל נופ.

להלן תשובות על כמה שאלות חשובות על בית שערים ועל נזקי העצים בה:

כיצד נהפכה בית שערים לאתר היסטורי-ארכיאולוגי לאומי ובינלאומי?

חשיבותה ופרסומה של בית שערים באו לה משום שהייתה מקום מושבו של רבי יהודה הנשיא – המנהיג הדתי, הרוחני והמדיני של העם היהודי לפני כ-1,800

צילום: יהונתן אורליון

מערה 8. חדירה של שורשי עץ התאנה.

מערה 25. מבט מבפנים על קריסה של קירות המערה בעקבות חדירת השורשים.

בן אדם למקום
www.parks.org.il | *3639 | f

החמישים הופקדו על תכנונו אדריכלי הנוף ליפא יהלום ודן צור, וכוונתם הייתה ליצור דו־שיח עם שרידי העבר. ברוח זו החליטו יהלום וצור לעצב כאן נוף פסטורלי שירגיע את הדרמה הנלווית לביקור במערות הקבורה. חלק מהעיצוב היה נטיעת עצים ושיחים ממינים שונים, וכך יצרו האדריכלים פארק שנראה כאילו היה כאן מאז ומעולם. בשנת 1998 הם אף זכו בפרס ישראל לאדריכלות על פועלם.

כיצד פוגעים שורשי העצים במערות?

ברבות השנים התברר שהצמחייה הצעירה שניטעה מעל מערות הקבורה הפכה לחורש עבות של מאות עצים, והם שולחים למטה שורשים ארוכים – עד עומק כ-20 מטרים. השורשים חודרים לתוך סלע הקירטון הרך, האופייני לאזור, מבקעים בו סדקים ומרחיבים אותם, וכך מתחולל תהליך איטי של פירוק מערות הקבורה העתיקות וקריסתן. כיום ניתן להבחין בקלות בשורשי העצים הפורצים מתוך תקרות המערות וקירותיהן.

האם חדירת שורשי העצים למתחם המערות מסכנת גם את האדם?

מלבד נזק למערות הקבורה תועדו לא מעט התמוטטויות של סלעים מתקרות המערות, ובעבר אף נפלו גושי סלע וקטעי קיר, בעיקר מפירי הכניסה למערות – שם הנזק נראה לעין היטב. למרבה המזל לא היו נפגעים בנפש עד כה, אך ברור שנפילה של גושי סלע מהתקרות ומהקירות גם מסכנת חיי אדם.

מהי הדרך היעילה ביותר להתמודד עם סכנת חדירת השורשים אל מערות הקבורה?

כדי להימנע מכריתה כוללת של כל נוף הצמחייה שמעל למערות הוחלט, לאחר דיונים מקיפים של כל הגורמים הנוגעים בדבר, להגדיר את שורשי העצים ובכך לבודד רק את העצים

השולחים שורשים עמוקים ומאיצים את תהליך הבליה והקריסה של המערות. לפי החלטה זו רשות הטבע והגנים תכרות בכריתה בררנית רק את סוגי הצמחים שזוהה שהם מחוללי נזק, ובד בבד יימשך המעקב הקפדני אחר מצב המערות ששוחזרו מאחיזת השורשים. לאחר הטיפול יחלו צוותי שימור בתהליך שימור של המערות הניזוקות ובכלל זה מילוי תעלות השורשים שחדרו לתקרות המערות.

מאנטומיה של שורשים ועד בדיקות DNA: אלו אמצעים חדשניים ננקטו כדי לזהות את שורשי העצים ולבודד אותם?

לשם ניטור וזיהוי העצים ששורשיהם פוגעים במערות הקבורה נאספו דגימות של שורשים מכמה מערות וזוהו במעבדה בשני אפיקים: באמצעות DNA על ידי צוות חוקרים במכון ויצמן, ובאמצעות חקר האנטומיה של השורש, שנעשה במעבדות מו"פ אזורי מזרח באריאל. תוצאות הזיהוי העלו שהשורשים הפוגעים במערות הקבורה הם של כמה מיני עצים, בהם אלה ארץ-ישראלית, אלונים, חרוב מצוי ואשחר רחב עלים.

האם המערות חשובות מן מהעצים?

מערות הקבורה נחצבו לפני כ-1,800 שנה, ואילו העצים ניטעו רק לפני עשורים מספר ליצירת פארק. אף על פי כן סוגיה זו נדונה בכובד ראש בדיונים של אנשי מקצוע מומחים ממגוון תחומי מחקר: אדריכלות נוף, ארכיאולוגיה, בוטניקה ושימור. גורמי המקצוע הסכימו שאכן הצורך לשמור על מערות הקבורה מתנגש בערך הגן הצומח, אך בשל ייחודן של מערות הקבורה – בהיותן אתר היסטורי רב-חשיבות והמניע להקמת הגן הלאומי – הוכרע כי למען ההווה ולמען הדורות הבאים הצורך לשמור על המערות גובר על שלמותו של החורש.

צילום: יהונתן אורלין

מערה 26. חזית המערה התפרקה מעל משקוף דלת הכניסה בעקבות חדירה של שורש עץ אלון.

מערה 26. התפוררות וקריסה של קירות בשל חדירת שורשי עצים במערת "ראש בית הכנסת הצידוני".

בן אדם למקום
www.parks.org.il | *3639 | f

